

У статті розглядаються традиції народного виховання в українській родині. Досліджено народну іграшку як феномен народної культури, завдяки якій відбувається розвиток і виховання дитини. Відомо, що граючись дитина пізнає навколишній світ, привчається до праці і в такий спосіб - долучається до народних звичаїв та традицій.

Ключові слова: народна педагогіка, народна іграшка, лялька ,народне виховання, національна культура, сімейні обряди.

Народна лялька і її роль в розвитку особистості дітей

Народна педагогіка склалася історично, зі зміною і розвитком способів виробництва, всієї сукупності суспільних відносин. Вона постала з насущних потреб матеріального життя суспільства. Вже в дородовому суспільстві здійснювалося виховання дітей з метою прищеплення їм життєвих навичок і трудових умінь. Змістом виховання і навчання був реальний процес повсякденного, побутового і трудового життя, а основними засобами – спостереження, показ і багаторазові повторення різних дій.

Термін «народна педагогіка» уперше в науковий обіг увів видатний вітчизняний педагог К. Д. Ушинський, а на Україні – О. В. Духнович. Народна педагогіка є сумою здобутих трудящими знань і вмінь у справі виховання і навчання. Цілі, завдання і засоби народної педагогіки відображені у фольклорі, а також у іграх і танцях, прикладному мистецтві, музиці, святкових обрядах, традиціях трудового й сімейного виховання.

«Народна педагогіка – це багатотомний усний підручник навчання і виховання, який зберігається в пам'яті народу, постійно ним використовується, систематично збагачується й удосконалюється. Її ще справедливо називають школою сім'ї й отчого дому, материною й батьковою наукою, першим університетом життя, через який проходить кожна людина.»[7, С.12-15] .

У ряді відомих засобів народної педагогіки особливе місце займає іграшка- один із видів народного мистецтва. Вона має довгу історію свого існування, в якій були періоди розквіту і занепаду, пов'язані з історією народу, з його життям і побутом, культурою та зміною її стилів.

Ляльки, котрі використовувалися як елемент гри, їх тематика і форми знаходилися в тісному взаємозв'язку з матеріальним життям суспільства, з розвитком його духовної культури, а також відображали еволюцію поглядів на виховання.

У вихованні дітей існує багато проблем, серед яких однією з найголовніших є така: як прищепити дитині, зберегти й посилити в ній відчуття причетності до родових, етнонаціональних ціннісних основ і водночас підготувати її до сприйняття та засвоєння найсучасніших інтелектуальних, технічних, технологічних і художніх здобутків людства? Розв'язання цієї проблеми - справа сучасних педагогів, і саме лялька може тут істотно допомогти. Адже її форма є однією з початкових субстанціональних форм щодо освоєння людиною навколишнього середовища.

Відтак, лялька є пам'яттю етносу, нації, народу, людства про власне історичне та доісторичне минуле.

Народна іграшка є спадщиною народу, подібно до рідної мови, казки, пісні. Вона несе в собі художню культуру надій, втілює найкращі здобутки народної творчості, розвиває самобутні риси національної естетики .

Найбільш цінними для розуміння морфології, функціонування народної іграшки, її естетичної виразності є історико-мистецтвознавчі дослідження (М. Бартрам, А. Бакушинський, О. Бенуа, Б. Бутнік-Сіверський, Г. Блинов, В. Василенко, М. Грушевський, І. Дайн, Р. Захарчук-Чугай, Г. Локуцієвська, І. Макарова, О. Найден, М. Некрасова, Т. Перевезенцева, О. Сокович, Д. Фіголь, С. Ханемен, М. Церетеллі та ін.), в яких виявлено генезис та основні етапи розвитку народної іграшки. У роботах зазначених авторів привертає увагу виділення художньої специфіки народної іграшки як особливого різновиду декоративно-ужиткового мистецтва, в якому виражено локальні, національні та загальнолюдські

риси матеріальної і духовної культури.

Значний інтерес представляють погляди сучасних науковців на народну іграшку як засіб формування національної культури (О. Батухтіна, Н. Загледа, Л. Івахненко, С. Кулачківська, Т. Сакович, Є. Саявко, М. Стельмахович); моральних якостей (Н. Дзюбишина-Мельник); як засіб духовного відродження (Н. Буркіна, Л. Данішевська, Т. Пржегодська, Л. Сморг); трудового виховання (М. Гутнікова, Г. Довженко, Л. Орел) та естетичного виховання (А. Грибовська, М. Кириченко, Г. Лабунська, Ю. Максимов, І. Сидорук, Н. Халезова).

Сучасні дослідження у галузі педагогічної науки та мистецтвознавства наголошують на тому, що мистецтво української народної іграшки є особливим типом художньої творчості, що інтегрує у собі різні види народного мистецтва, поєднує матеріальні і духовні здобутки української культури, утверджує талановитість нашого народу. Народна іграшка має велику значущість як своєрідний атрибут дитинства – глибинний своєю символікою, простий у застосуванні та необхідний у дитячому віці. За традицією в українській родині споконвіку виготовляли іграшки, вчили малечу гратися ними, співати пісеньки, розказувати віршики й виконувати певні рухи. Наші предки ставилися до виховання дітей дуже відповідально, визначаючи дитячій грі та іграшці належне місце й усіляко заохочуючи малят до народних ігор, забавлянок і розваг. Іграшка є не тільки витвором мистецтва, окрасою й оберегом оселі, святковим подарунком, а й, безперечно, виступає предметом для гри, дієвим засобом виховання і розвитку дитини. Адже з перших років життя маленька дитина через гру та іграшки пізнає навколишній світ. І це – природна потреба дитини вчитися й наслідувати. Саме народна іграшка несе дитині доступні знання про працю дорослих, побут людей тощо. У дитячих руках народна іграшка є тією ниточкою, яка з'єднує людину з історією і культурою свого народу, його традиціями та звичаями. Неповторність і оригінальність народної іграшки визначається й національною своєрідністю вираження культури і побуту народу, що символізує її звичаєвотрадиційні ознаки.

Сучасні психолого-педагогічні дослідження визначають іграшку умовним відображенням реальних предметів, річчю, яка призначена для гри й забави.

Народна іграшка, як правило, виготовлена дітьми чи дорослими, побутує з давніх давен. Образи і зміст іграшок різних народів відображають особливості їхньої праці, побуту. Українська народна іграшка завжди виготовлялася в дусі народних мистецьких традицій із виразним національним забарвленням.

В Україні найпопулярнішими були іграшки, які відтворювали образ самої людини, знаряддя сільськогосподарської праці, предмети хатнього вжитку, посуд, транспортні засоби, тварин, музичні інструменти.

У рамках нашого дослідження важливу роль відіграють праці культурологів, мистецтвознавців, які обґрунтували значення ляльки як витвору мистецтва, так і засобу формування людської особистості. Як предмет культури лялька унікальна, культурний артефакт, що відрізняється від інших зоо - та антропоморфних предметів (статуетка, скульптура, барельєф) і зображення (портрет, фотографія та інші іконічні знаки людини) не тільки своєю універсальністю, представленістю практично в усіх культурах, але і винятково широким спектром функцій (від дитячої іграшки до іпостасі демона). Важливою властивістю ляльки є обов'язкова наявність у неї крім суто утилітарних функцій різних «вторинних» символічних значень, що проявляється як на рівні мовної семантики, так і при використанні цього предмета в повсякденних та обрядових практиках. Суттєвою є роль ляльки і у формуванні та підтримці ідеології антропоморфізму.

Лялька та інші антропоморфні предмети виконують важливу класифікаційну роль відокремлення людини з безлічі живих істот і предметів неживої природи, оскільки вони за визначенням є прообразом людини (в архаїчній міфології), його копією, двійником, вмістилищем душі. Це характерно навіть для тих культур, в яких межа між людиною і твариною позначена не так суворо, як у культурах європейського типу, де «людськими» зображеннями можуть вважатися навіть зооморфні фігурки.

У більшості випадків ляльки зберігають етнічну специфіку, оскільки відображають світоглядні принципи та основні цінності, характерні для даної культури. Разом з тим ляльки незалежно від їх типу допомагають формувати

уявлення про схожість з людиною будь-якого «іншого» - від природних об'єктів до божества, так як саме такий спосіб пізнання світу є найбільш універсальним.

Універсальність і виняткова поліфункціональність ляльки як культурного артефакту дозволяє визначити її особливу роль у виникненні ідеології антропоморфізму, тобто в прагненні людини описати явища зовнішнього світу в аксіологічній системі людського «Я».

Як стверджує О. Найден лялька відіграє важливу роль у процесах формування, збереженні та передачі традиції народного мистецтва.

У багатьох культурах лялька використовується як ритуально-обрядовий предмет або родинна реліквія, що передається з покоління в покоління (наприклад, від матері до дочки). У цих випадках вона постає як втілення родових духів, інкарнація локальних божеств або міфологічних персонажів. В останньому випадку це часто передбачає зв'язок процесу виготовлення або знищення даного артефакту з календарними або сімейними святами і обрядами, що є способом відтворення та підтримання традиції. У деяких випадках цей процес самодостатній, тобто лялька може перетворюватися на своєрідний знак-символ свята, замінювати чи дублювати святкові дії і, зрештою, ставати єдиним його матеріальним втіленням. [6].

Можна стверджувати, що сучасні практики виготовлення та використання в побуті ляльок, відіграючи важливу роль в системі зміцнення соціальних зв'язків і обміну дарунками (лялька виступає як цінний подарунок), фактично спрямовані на формування нових традицій.

Кандидат педагогічних наук С. Астраханцева зазначає, що практично у всіх культурах лялька або подібні їй зоо- та антропоморфні артефакти грають важливу роль в ігрових практиках у період дитинства і раннього дитинства. Ця функція властива ляльці навіть у культурах, що накладають заборону на використання зображень людини. [1].

Ігрові практики з використанням ляльок допомагають дитині найбільш успішно проходити етапи статево-вікової соціалізації. Важлива роль продиктована процесами самоототожнення і самоідентифікації, а також усвідомленням свого власного «Я» на відміну від «Іншого» в період онтогенезу, особливо на стадії

раннього дитячого аутизму (за Ж. Піаже). Звідси вагоме значення ляльки як персонажа сучасної дитячої міфології. [8].

Лялька відіграє важливу роль в традиційних і сучасних практиках маніпуляції свідомістю. Це спостерігається не тільки в процесі становлення дитини як індивіда, але і в процесі філогенезу по відношенню до людини як соціальної істоти. Важливе значення іграшки проявляється в різних акціях з використанням ляльок, які спрямовані на формування громадської думки, а також особистих і групових установок і переконань, що виражаються в поняттях моди, стилю, норм поведінки. Вживання антропоморфних образів (ляльок, опудал, скульптур, манекенів) у різних суспільних практиках дозволяє здійснювати маніпуляції свідомістю, руйнувати застарілі і виробляти нові, актуальні іміджі та стереотипи поведінки. При цьому суттєву роль відіграє семантика слова "лялька", що включає широкий спектр значень (від «гарний, досконалий» до «жахливий, демонічний»), кожне з яких може бути актуалізовано або нейтралізовано в залежності від контексту і цілей маніпулятора. Застосування ляльки в маніпулятивних практиках має важливі наслідки для різних видів практичної діяльності (педагогіка, психологія, політика, маркетинг) і знаходить відбиття у різних сферах художньої творчості (образи ляльководів і маніпулятора).

« Ляльки, їхні функції ,форма та зміст охоплюють велику кількість видів розумово-практичних способів дій діяльності особистості. З позиції гносеології та художньої творчості, ляльки та іграшки-мотанки стають предметом розробки методики художнього навчання й сучасних педагогічних технологій.»,- зазначає доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри образотворчого мистецтва Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова О.Л. Шевнюк. [9].

Резніченко Г. В. у своєму навчально- методичному посібнику «Іграшки-мотанки», розглядаючи специфіку з позицій сучасної філософії та психології пізнання іграшки та ляльки-мотанки можна розглядає як:
- невід’ємну складову етнокультури, народної духовності, національного декоративно-ужиткового мистецтва;

- предмет філософського пізнання, аналізу зв'язку форми та змісту, ідеї та смислу, мотанки- оберега (іграшки, ляльки);
- закодовану структуру образу, що виражається в проявах загальних психологічних законів людського сприйняття символів
- виріб у якому закодовано символ-оберіг, культурний та духовний смисл буття народу;
- джерело натхнення та художньо-образного мислення, практичної креативності в створенні образу або символу різними прийомами виготовлення іграшки (мотанок);
- об'єкт художньо-творчої діяльності;
- об'єкт розумово-практичного способу дій навчальної діяльності;
- композицію, форму – стилізовану, узагальнену декоративну, збагачену декором, деталями та змістовим смислом;
- психолого-педагогічний засіб, що зумовлює комунікативну, аксеологічну, праксеологічну функції розумово-практичної діяльності, дидактичну функцію художнього навчання й національно-естетичного виховання дитини в системі сучасної освіти;
- педагогічний і художній чинник формування та розвитку особистості.[5, С. 13-14].

Відтак, вивчення основ мистецтва народної іграшки , ляльки-мотанки в процесі їх виконання дітьми сприяє засвоєнню національних традицій, звичаїв, обрядів і свят, культурних надбань українського народу, формуванню народної краси.

Література:

1. Астраханцева С. В. Методические основы преподавания декоративно-прикладного творчества : учебно-методическое пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальности 071301 - Народное художественное творчество. Дисциплина - СД.Ф.05.14. "Методика преподавания народного декоративно-прикладного творчества" / С. В. Астраханцева, В. Ю. Рукавица, А. В. Шушпанова. - Ростов н/Д : Феникс, 2006. - 348 с.

- 2.Бойко С. Игрушки во все времена: археологические раскопки //Домашнее воспитание.- 2001.- №4. – С. 55-59.
- 3.Бойко С. Очерки по истории игрушки //Домашнее воспитание.- 2011.- №1. – С. 52-55.
- 4.Найден О.С. Українська народна лялька: [наукове видання] / Олександр Семенович Найден. - К.: ВД "Стилос", 2007. - 240 с.
- 5.Резніченко Г. В. Іграшки-мотанки : навчально-методичний посібник/ Г. В. Резніченко.- Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013.-104с.
- 6.Российская педагогическая энциклопедия // Игрушки: история, роль игрушки в развитии ребенка / гл. ред. В.В. Давыдов – М.: БРЭ, 1993. – С. 338-342.
- 7.Стельмахович М. И. Народная педагогіка.-К.: Рад.шк.,1985.-С.12-15.
- 8.Флейвелл Д. Х. Генетическая психология Жана Пиаже / Пер. с англ.; с предисл. Жана Пиаже. - М. : Просвещение, 1967. - 622 с.
- 9.Шевнюк О. Л. Історія костюма: навч. посіб. / О. Л. Шевнюк. — К. : Знання, 2008. — 375 с.

Народная кукла и ее роль в развитии личности детей

В статье рассматриваются традиции народного воспитания в украинской семье. Исследовано народную игрушку как феномен народной культуры, благодаря которой происходит развитие и воспитание ребенка. Известно, что играясь ребенок познает окружающий мир, приучается к труду и таким способом - приобщается к народным обычаям и традициям.

Ключевые слова: народная педагогика, народная игрушка, кукла, народне воспитання, національна культура, семейные обряды.

Folk toy and her role in the development of children personality

In this article we discuss and consider the topic of popular education of Ukrainian traditions in the family.

We have studied the folk toys as a phenomenon of popular (national) culture which helps and provide the education of children.

We know that a child learns the world

by playing, accustomed to work and in this way explore the national traditions and customs.

The main words in this topic are- folk pedagogy, folk toys, public education, national culture, family traditions.